

ELTŰNT NYOMTALANUL

(RÁDIÓDRÁMA*)

Halk, majd mind hangosabb, szopora óraketyegés.

LACZKÓNÉ: Felelj hát! Úgy teszel, mintha aludnál... Úgyis tudom, hogy nem alszol.

LACZKÓ: *(Álmos hangon, mintha ébredne, pedig valóban nem aludt.)* Mi... mit kérdeztél?

LACZKÓNÉ: Tudtam, hogy te sem alszol.

LACZKÓ: *(Most már éber, tiszta hangon.)* Nem kívánja a szemem.

Szünet, melyet az ismét felerősödő óraketyegés tölt ki.

LACZKÓNÉ: Még csak három óra. Mikor virrad már! Csak fekszik itt az ember, nézi a sötétséget...

LACZKÓ: Emészted magad.

LACZKÓNÉ: Mennyi mindenki hazajött. Hitványak is... érdemteleknek is... senkik, semmik... de az én fiamnak oda kellett maradnia. Az én szép, derék, drága nagy fiamnak...

LACZKÓ: Hazajöhet még. A régebbi nagy háború után is mi volt? Tíz, tizenöt év múlva is szállingóztak haza a hadifoglyok.

LACZKÓNÉ: De most nem szállingóznak. Egyszerre jönnek. Vonatszám jönnek. Ezrével. Csak az én szép, derék, nagy fiam...

Szünet, ismét felerősödik az óraketyegés.

LACZKÓNÉ: Legalább hírt kapnánk felőle. De akárkitől kérdezősködünk, akármerre keressük...

— — — — —

* Elhangzott 1968. április 25-én a Kossuth rádióban. A szerző a könyvhétre megjelent *Fekete csónak* című regényének egyik eseményszálát dolgozta át — a más műfaj megkövetelte átalakításokkal — rádiójátékká. Ilyen módon azok számára, akik a regényt is olvasták, vagy olvassák, a rádiójáték egyúttal bepillantás is az írói műhelybe: hogyan formálódik maga a téma, ha a műfaj változása másfajta megformálást követel.

FÉRFIANG: *(Más hanghátterrel, töprengősen.)* Laczkó László?... Nem... ilyen nevű katonával nem találkoztam odakint.

MÁSIK FÉRFIANG: Kunkemesre való? Laczkó László a neve? Nem ismertem ilyen nevű katonát.

Hangok, váltakozó hangszinnel, erővel: Nem... Nem... Nem ismerem... Nem... Nem... A maga fiával, papa, nem találkoztam... Nem... Nem... Nem ismerem... Nem...

— — — — —

Ismét az óraketyegés, ami felerősödve, a ritmust megtartva, fokozatosan vonatkerekek kattogásába olvad át.

LACZKÓ: Debrecenbe megyünk mi, uram. A fiunkról szeretnénk valamit megtudni. Már egy éve vége a háborúnak, és semmi, de semmi hírt nem tudunk felőle.

NŐI HANG: Sokan mennek most Debrecenbe.

FÉRFIANG: Maga is oda megy, asszonyóság?

NŐI HANG: Oda. Az uram végezt. Róla szeretnék hírt hallani... Kórom Ferenc a neve.

FÉRFIANG: Hát igen. Debrecenben sokan megfordulnak most. Onnan engedik szét a hadifoglyokat.

LACZKÓNÉ: Jönnek már, ezrével jönnek... Csak az én derék, szép nagy fiamról nem tud senki. Lehetetlen azért, hogy egy ilyen derék, szép nagy ember... hogy senki sem ismerné.

FÉRFIANG: Kedves mama, tudja-e, hány szép derék katona tűnt ott el nyomtalanul, úgy, hogy soha... senki...

LACZKÓ: Uram, már megbocsásson, hogy érti azt, hogy nyomtalanul?

FÉRFIHANG: Tudom bátyám, tudom, hogy mindenkinek a magáé a legkedvesebb. Az asszonyság is, ugye, az urát szeretné viszont látni.

NŐI HANG: Csak annyit... legalább annyit tudnék róla, él-e. Korom Ferenc a neve...

FÉRFIHANG: Majd ott Debrecenben, ahol a hadifogoly-elbocsátó van, hangosan kell a nevét kiabálni.

LACZKÓ: Két fiam volt oda a háborúban, uram. Kettő. Az egyik, Károly, hazajött szerencsésen. Persze, neki könnyebb volt a helyzete, mert ő a gépkocsizóknál szolgált. Katonáéknál kitanulta a sofőrséget. Autót vezetett odakint a fronton is. A bátyja, Laci viszont gyalogos volt. Közlegény.

FÉRFIHANG: Nagy különbség!

LACZKÓ: Nagy! Mondtam ma reggel, induláskor Károly fiamnak: fiam, Károly, mi, anyáddal úgy határoztunk, hogy elmegyünk Debrecenbe, ott most nagyon sok hazatérő hadifogoly megfordul. Hát-ha tud valaki a testvéredről. Bátyádról. Laciról.

LACZKÓNÉ: Azt mondta erre Károly fiam: járjanak, apám, szerencsével.

FÉRFIHANG: Az a hely, ahova ma-guknak menniök kell, kinn van valahol a város szélében. Nagy, lapos, sárga épület. Drótkerítése van... odamenjenek.

LACZKÓNÉ: Azt mondta az a vonatbeli ember, hogy lapos sárga épület. Meg hogy drótkerítés.

LACZKÓ: Amott van! Az az!

LACZKÓNÉ: Mennyi ember... Kívül a kerítésen... Az mind, mind keres valakit.

Közeledvén, felerősödik valami monoton, fájdalmas zúgás, amiből egy-egy éles kiáltás tisztán kihallik. Felvételnél nem szabad rövidre fogni ezt a kórust: akár zeneileg is tagol-

ható, komponálható kórus-, „kantáta” lehetne. Egy-egy felhullámzás után csönd következik: háromszor tér majd vissza a szeretteiket keresők fájdalmas, súlyos kórusa. Az egyes fel-felkiáltó hangok gyakorisága különböző. Ki kell választani egyet-kettőt, amely szinte mindvégig hallik.

FÉRFI: Katonák... bajtársak... ki ismeri Kotrás Béla tizedest?

NŐ: Somogyiak... drága fiaim... tudjátok-e, mi lett a fiammal?

NŐ: Szabó János honvédet keresi az anyja...

NŐ: (A vonatbeli.) Korom Ferenc bányászt a felesége keresi... ki tud róla valamit?

FÉRFI: A fiamat keresem, Szűcs Imrét Nádudvarról. Az apja keresi.

NŐ: Bihar megyéből ment el az én fiam, Kárász Vince, tüzérnek...

FÉRFI: Békésiek... Békésiek... Békésbe még mindig nem jött vissza Lukács Demeter.

NŐ: Ki tud az én fiamról? Kecskemétről van itt az anyja, özvegy Sulyák Sándorné... A fiamat keresem!

Csönd. Laczkóné hangja tisztán: Kiáltás te is, apjuk, te is kiált. Kiáltunk mind a ketten.

Újra felzúg a kórus, de ebben a részben Laczkó László hangja harsogja túl a többiét. Később Laczkóné is hozzá csatlakozik.

— Katonák, bajtársak, Laczkó Lászlót keressük Kunkemesről!

— Ki tud a kunkemesi születésű Laczkó Lászlóról?

— Katonák, bajtársak, ki találkozott egy Laczkó László nevű katonával?

— Kunkemesre való ez a Laczkó László, akit mi keresünk!

— Apja, anyja keresi Laczkó Lászlót!

— Apja, anyja keresi Laczkó Lászlót!

Csönd. Laczkó töprengős hangja: Van-e Isten az égben, aki meghall-

gatja ezt a sok könyörgést? És nem jön senki, senki, hogy azt mondja: én ismerem a maga fiát, bátyám.

Újra felzúg a kórus, a már ismert hangelemekkel, de most, mintha el-metszették volna, abbamarad.

HADIFOGOLY: *(A hangja kissé tá-voli, mert a kerítésen belülről be-szél.)* Maguk jöttek Kunkemesről?

LACZKÓ: Mi jöttünk, kedves baj-társ. A fiunkat keressük, Laczkó Lászlót. Még negyvenegyben kivit-ték a frontra...

LACZKÓNÉ: Tud róla valamit? Ta-lálkozott vele?

HADIFOGOLY: *(Most már közeli a hangja.)* Nem, én nem ismerem a maguk fiát. De annyit tudok mon-dani, hogy... Kunádócs messze van a maguk falujától?

LACZKÓ: Kunádócs? Nincs messze. Mihozzánk a harmadik falu.

HADIFOGOLY: No, én csak annyit tudok mondani, hogy alighanem hazajött már Kunádócsra egy Fő-di Lajos nevű katonacimborám. Odavaló, Kunádócsra. Ez a Fődi Lajos olyan ember volt, hogy min-dig, mindenhol a földijeit kereste. Ha más alakulatból valókkal talál-koztunk, mindjárt azt kérdezte: hát kunsági van-e maguk közt? Ez olyan különös ember volt. Ha kun-ságival beszélhetett hazai dolgok-ról — még a háborúról is meg-feledkezett. Én azt hiszem: min-den kunsági katonát ismert. A ma-guk fia is kunsági, nem?

LACZKÓ: Az! Laczkó László, Kun-kemesről.

HADIFOGOLY: No! Hátha tud a maguk fiáról is valamit!

LACZKÓNÉ: Azt mondja, fiam, Fő-di Lajos a neve annak az ember-nek?

HADIFOGOLY: Igen. Könnyű meg-jegyezni. Fődi Lajos, aki mindig a földijeit kereste. Alacsony, feke-te, mokány ember.

LACZKÓ: *(Élénk, majdnem vidám*

hangon.) Olyanok vagyunk mi, kunságiak. Elmegyünk, bizony el-megyünk ahhoz az emberhez.

LACZKÓNÉ: Magát pedig, fiam, ve-zesse haza az isten a családjához, találjon meg otthon mindenkit életben, egészségben.

HADIFOGOLY: Hogy mire megyek haza, magam sem tudom.

LACZKÓ: A maga szülei már boldo-gok lehetnek. Hazajött a fiuk...

LACZKÓNÉ: Istenem, micsoda bol-dogság... micsoda boldogság...

Ismét felzúg a kórus, de most mind-egyre halkul, távolodóban hangzik, aztán meg is szűnik a fájdalmas zú-gás.

— — — — —
LACZKÓ: Jó napot. Engedelmet a háborgatásért, mi Fődi Lajost ke-ressük, azt a Fődi Lajost, aki nem-régiben jött haza a hadifogságból.

FŐDI: Én vagyok az a Fődi Lajos. Kerüljenek beljebb.

LACZKÓ: Nehéz úton vagyunk mi, ketten a feleséggel. Kálváriás úton. Két fiunk ment el a hábo-rúba. Az egyik Laczkó László, a másik pedig a Károly. A fiatalabb, Károly hazajött, még negyvenöt-ben. Lászlóról azonban semmi hír. Oda voltunk Debrecenben...

Elhal a beszéd, s mikor a hang visz-szatér, már Fődi Lajos beszél.

FŐDI: Jól mondta maguknak az a hazatérő hadifogoly. Én csakugyan ismertem a maguk fiát. Találko-ztam is vele odakint. Nem is egy-szer.

LACZKÓNÉ: Ó, az isten is megáld-ja!

LACZKÓ: Találkozott vele. De mi-kor? Az a kérdés. Pontosan, mikor látta utoljára. Mert az a legfonto-sabb: Mikor látta utoljára?

FŐDI: Nem tudnám egészen ponto-san megmondani. Tudja, bátyám, akkor nem nagyon nézte az em-ber a dátumokat, meg azt, hogy

mikor milyen nap van. Annyi bizonyos, hogy negyvenhárom január közepe táján láttam utoljára.

LACZKÓ: (Töprengőn.) Negyvenhárom... január közepe táján...

FŐDI: A napot pontosan nem tudom, de a helyet még ma is meg tudnám mutatni. Sztarij-Oszkolból kifelé jövet...

LACZKÓ: Sztarij-Osz... kol...

FŐDI: Nevezetes hely az, bátyám, a Dontól nyugatra. Sok magyar katona emlegeti maig, keservesen. De még több az olyan, aki éppen ott hallgatott el, örökre. Tudja, bátyám... ott van a Don-kanyar.

LACZKÓ: Don-kanyar? Hát ott is járt az én fiam?

FŐDI: Járt bizony.

LACZKÓNÉ: Hova elhajtották őket, teremtő atyám!

FŐDI: Nem jó arról még beszélni sem.

LACZKÓNÉ: De!... Beszéljen csak, drága gyermekem! Mi csak azt szeretnénk magától hallani, hogy... mikor látta a fiunkat. Hogyan találkozott vele... Azt mondta, látta.

FŐDI: Nem tudom a napot. Iszonyú világ volt. Azután, hogy január tizenkettedikén az oroszok megindították a támadást, és áttörték a frontot, ömlött, özönlött visszafelé a rengeteg magyar katona... abban a rettenetes orosz télben. Mindenfelé csak a hó... a hó... meg a jég... az a fagyos szél, még a csontunk is didergett. Minusz negyven fok hideg — érti ezt, bátyám? Mögöttünk meg a tűz... az ágyúk... a Katyusák... Sztálin-orgona... meg a tankok... (Elhallgat, szünet.)

LACZKÓ: (Biztatón.) No!... A fiunkról csak... Csak a fiunkról... Óróra valamit.

FŐDI: Hát igen. Sztarij-Oszkolból kifelé jövet találkoztam vele. A város alatt van egy major. Kolhoz, vagy efféle. A maguk fiát, Laczkó Lászlót egy csűr végénél láttam.

Ült a havon. Széltől védett helyen ült, szélárnyékban. Az egyik lábán bakancs, a másikra tekerte fel a kapcáját éppen...

LACZKÓNÉ: Istenem... a havon, olyan hidegben!

LACZKÓ: Igazította! Világos... a kapcáját igazította, hogy ne törje a lábát.

FŐDI: Igen. Kapcát tekert a lábára. Megismertem. Ő is rámnézett, megismert. Odaintett nekem, a fejével, csak úgy... Én mondani akartam neki... oda akartam kiáltani neki valamit. Azt akartam neki kiáltani, hogy hej testvér, kedves földi, jobb helyet is választhattál volna... jobb időt is kifoghattál volna a kapcaigazításhoz.

LACZKÓNÉ: De aztán nem mondott neki semmit?

FŐDI: Nem. Mert amikor kinyitottam a számat, hát a tüdőmig vágott a vad, iszonyú fürgeteg hideg... Leszegtem a fejem, a számat összeszorítottam... jöttem tovább.

LACZKÓNÉ: Ő meg — ottmaradt.

FŐDI: Ott.

LACZKÓ: Jóllehet, hogy ha akkor nem marad ott ülve, hanem magához csatlakozik... vagyis, ha maga, kedves fiam, megvárja, amíg ő végez a kapcaigazítással... aztán együtt elindulnak...

FŐDI: Nem várhattam. Nem lehetett megállni. Értse meg, bátyám, egy percre sem lehetett megállni.

LACZKÓ: Jó, jó, hiszen a katona, az katona; parancs — az parancs. Tudom én. Nem várhatta meg. Nem is azért mondom, csak elgondoltam, hogyha magával tartott volna az én fiam, akkor most akár ővele is beszélgetnék, éppen úgy, ahogy most mi ketten, egymással beszélgetünk.

FŐDI: Jóllehet. De nem biztos. Nézze csak meg a kezemet. Az ujjaimat. Nézze meg jól.

LACZKÓ: Ej, a hétszázát. Nincs rajta köröm. Lefagyott?

FŐDI: Nem. Csak annyi az egész, hogy Sztarij-Oszkol után, két vagy három napi gyaloglás után, már nem is tudom, mikor, majd lees-tem a lábamról a fáradtság miatt, fel akartam kapaszkodni egy német teherautóra. Megkaptam hátul az autó magas hátsó deszkáját. Rácsapott egy német. A kapaszkodó kezemre. Az ujjaimra. Puska-tussal. Érti? Persze, az ütés után még rajta volt a köröm, de tudha-tó, hogy abban a vad, iszonyú hi-degben, ha sebet kap az ember . . . nem bír begyógyulni. Egyszerűen nem gyógyul. Így feldagadt a ke-zem! Két napon át meghúztam magam egy orosz paraszt házában, harmadnap fogságba estem. Ezért vagyok én itthon. Ezt csak arra mondom, amit maga, bátyám fel-emlegetett . . . felhánytorgatott.

LACZKÓ: Nem tudom, mire mond-ja.

FŐDI: Arra, hogy ha én megvártam volna, ha együtt jöhettünk volna, akkor most övele is úgy beszélget-ne, mint velem. Nem biztos. Ki tudja, kibírta volna-e, amit én ki-bírtam. Nem sokan bírták volna ki.

LACZKÓNÉ: Ó, az én László fiam! Erős, drága szép derék ember az. Mint a vasfa . . . olyan erős, derék gyermek!

FŐDI: Hullt ám ott az ember, ma-ma . . . Tizezerszám hullt a sok drága, erős, derék legény. Mint mikor a falevél pörög . . . No, én csak ennyit tudtam mondani a maguk fiáról.

LACZKÓNÉ: Ezt is köszönjük. Áld-ja meg érte az . . .

FŐDI: Az ám, még valamit! Erről meg ne feledkezzünk! Kinn a ha-difogoly-táborban is emlegettük ám a maguk fiát, Laczkó Lászlót. Mert én ott is Kunságra való föl-diek után érdeklődtem mindig.

LACZKÓNÉ: Áldja meg az isten ér-te . . .

FŐDI: No, ráakadtam aztán egy baj-

társra, aki . . . nem, nem kunsági! Dunántúlra való, Győr megyébe. Övele beszélgettünk a maguk fiá-ról. Ez az ember — jól jegyezzék meg, Piros Márk a neve — együtt szolgált a maguk fiával. Egy ala-kulatnál, ezt úgy értsük.

LACZKÓ: Piros Márk. Ezt a nevet könnyen meg lehet jegyezni.

FŐDI: No, ez a Piros Márk sokszor elmesélte, hogyan esett ő fogságba. Furcsa história. De előtte való éj-szaka még együtt volt a többiek-kel. A maguk fiával is. Ő elmesél-né, ha vennék maguknak a fárad-ságot, és megkeresnék ezt a Piros Márkot, ott a Dunántúlon.

LACZKÓ: Felkeressük. Ha él, meg is találjuk . . .

LACZKÓNÉ: Ó, ha a világ végén volna, akkor is elmennék hozzá.

FŐDI: Nincs a világ végén . . . No, várjanak egy cseppet, fel van nek-em írva valahol a pontos lak-cím . . . még az utca, még a ház-szám is . . . *(Elúszik a hangja.)*

— — — — —
LACZKÓ: Nézd csak, anyja, ez vol-na az a ház. Ki is van írva . . .

LACZKÓNÉ: Azt mondja: Piros Márk tetőfedő- és bádogosmester, megrendelést vállalok.

— — — — —
PIROS MÁRK: Jól mondta . . . Jól emlékezett ez a Fődi Lajos. Külö-nös ember. Mindig azt kereste: van-e maguk közt kunsági. Mond-tam neki, én ugyan nem vagyok kunsági, de volt a mi alakulatunk-nál egy odavalósi cimborá. Kun-kesemi. Laczkó László.

LACZKÓ: Ó a mi fiunk!

LACZKÓNÉ: Azért jöttünk el ide, hogy róla megtudjunk valamit. Mindent, amit lehet.

PIROS MÁRK: Ez valami csudálatos. Honnan eljöttek! Micsoda utat megtettek. Igen-igen szerethetik maguk a fiukat, igaz-e? *(Szünet.)* Igen. *(Zavartan.)* Hát . . . Igen. El-

mondok én mindent, amit tudok. Maguknak — mindent. Visszavonulás közben történt. Sztarij-Oszkolnál. Megpihentünk. Egy csűrben húzódtunk meg, hogy a hideg elől valamennyire védve legyünk.

LACZKÓ: Ez a csűr, amit említ... ugye... hogy szavát ne felejtse, ott van, ahogy kifelé jövünk abból a városból. Valami kolhoz van ott, vagy efféle...

PIROS MÁRK: Honnan tudja?

LACZKÓ: Fődi Lajos látta a mi fiunkat, amint egy csűr végénél, szélárnyékban a kapcát igazította. Ez volt hát az a csűr...

PIROS MÁRK: Igen. Ez. Úgy volt, hogy ott éjszakázunk. Egyik-másik katona már el is nyúlt a szalmán, valamelyik fűrészt kerített, hogy no, tüzet rakunk, ne fagyjunk oda reggelig. Én éppen fát hasogattam (*aláfestésként megjelenik a fűrészelés, a favágás zaja*), szóval kezdtünk berendezkedni éjszakára, amikor bejött egy idegen tiszt a csűrbe. A rangját nem láttuk, mert prémes köpönyeg volt rajta, de a mi parancsnokunknál feljebbvaló volt. Magához szólította a mi parancsnokunkat, akinek a neve: Szőnyi Ede. Főhadnagy. Nem tudom, mi lett vele, él-e, vagy elpusztult ő is...

LACZKÓ: Ő is? Hogyhogy ő is?

PIROS MÁRK: Ezt csak úgy mondom. Beszélgettek egy darabig. A mi parancsnokunk vigyázzban állt a másik előtt. Mi csak figyeltük. Mit akarnak ezek? Akkor aztán a főhadnagy, ez a Szőnyi Ede a csűr közepébe jött, katonásan, mert ez még ott is szeretett volna katonásdít játszani...

FŐHADNAGY: Figyelem! Második század... Figyelem!

(*A fűrészt meg a fejsze elhallgat. Dűnnyögés, dühös morgás.*)

KATONÁK: Hát ez mit akar... —

Vesznel meg!... — Hallod, komám, ébredj, sorakozó!... Sorakozó? Most?... — Az anyád kutyát szült volna helyetted...

FŐHADNAGY: Katonák! Parancsot kaptunk! A század készüljön fel harci bevetésre. Még az este folyamán elfoglaljuk a számunkra kijelölt harcálláspontot. A német felső parancsnokság gondoskodása folytán őt, azaz őt darab tehergépkocsit kapunk, amelyekre húsz-húsz ember száll fel. Elvárom, hogy a század megcsillogtatja azokat a harci erényeket, amelyeket eddig nem tudott megcsillogtatni, mert nem volt rá alkalom. Most majd lesz. Altisztek! Tisztesek! Az embereket osszák be húszas csoportokba. Perceken belül megérkeznek a járművek... amelyeket a felsőbb német parancsnokság bocsát a rendelkezésünkre, hogy az emberek erejét megkíméljük arra az időre, amikor erőink teljes latbavetésével megállítjuk a bolsevisták meglepetésszerű támadásából kifolyólag előállott...

PIROS MÁRK: Beszél és beszélt, és beszélt. Elgondolható, milyen harci kedvvel készülődtünk arra az éjszakai bevetésre. Így mondtuk odakint: bevetés. (*A beszéd alatt ettől kezdve aláfestésként fel-felmorduló motorzúgás hallik.*) No, megjöttek a gépkocsik. Pontosan öt darab. Épp hogy felfértünk rájuk. Elindultak velünk. Persze, ponyvával volt borítva az autó, nem láttunk ki belőle, de ha kilátunk — mit látunk? Havas pusztaság, sötét éjszaka, sehol semmi, csak ez az öt teherautó bolyong abban a rettenetes végtelenségben. Összehúzódtunk a ponyva alatt, egymáshoz bújtunk, mint birkák az akolban. Azok, ha bajt éreznek, egymás hasa alá dugják a fejüket, ne lássanak semmit. Összebújtunk. Hogy ki mire gon-

dolt, nem tudom, mert szó nem is esett köztünk az úton. Bizonyára mindenki arra gondolt: csak ezt az éjszakát ússzuk meg valahogy... Én legalábbis nem tudtam másra gondolni, csak erre. A menekülésre. Hogy csak ez az éjszaka múljon el. Nem tudtuk, senki sem tudta, mi vár ránk abban a rettenetes pusztaságban. És ment, ment velünk a gépkocsi... Sokáig tartott az út. Lehet, hogy időben nem volt az sok, de nekünk, mintha sose lenne vége... Egyszer aztán... megálltak a gépkocsik. Megálltak, de a motorjuk járt tovább (*Valóban, a motorok eddig még váltokozó erejű dübörgése most halk, egyenletes járásúvá válik.*), így hát nem tudtuk, a tethelyen vagyunk-e már, vagy csak megálltunk tájékozódni. De aztán kiderült, hogy megérkeztünk.

— — — — —
FŐHADNAGY: Gépkocsiról! Gépkocsi... róóól! Leszállni! Leszállni! Gyorsan... gyorsan... gépkocsi-róóól!

Hirtelen, mert a katonák kibújnak a ponyva alól — szélsüvöltés. Ez a szélsüvöltés kíséri most már a hangképeket, amikor ezen a helyszínen halad a történet.

KATONÁK: I. Gyorsan?... Gyorsan?... A meghaláshoz van idő, elég.

II. Hogy az a bitang ég nem tud ránkszakadni...

III. Hű, de komisz idő!

IV. Emberek, hova hoztak minket?... Hova hoztak minket?

FŐHADNAGY: Második század, figyelem! Azok az épületek, amott, meg ez itt... ez itt egy major... Ezekben az épületekben fogunk éjszakázni... Altisztek, hozzám! A legénység egyharmada őrségbe áll... a többiek pedig... megpróbálnak elhelyezkedni...

A gépkocsik motorjai hirtelen felzúgnak, majd — mivel elindulnak — hangjuk gyorsan eltávolodik.

KATONÁK: I. Nézd, elmennek az autók!

II. Elmennek... miért mennek el?

III. Itt hagytak minket! Itt hagytak a bitangok!

IV. Hova szalad az a katona?

I. Fel akar kapaszkodni?

II. Laczkó az!... Laczkó László... De hova szalad?

III. Elesett... elesett a marha!

IV. Még szerencse, hogy nem ment át rajta a kerék!

I. Szerencse? Legfeljebb... hamarabb döglük meg. Úgyis megdöglünk itt, mindannyian megdöglünk.

IV. Főhadnagy úr! Hova hoztak minket?

III. Főhadnagy úr! Miért hagytak itt minket az autók?

— — — — —
PIROS MÁRK: Ott hagytak bizony minket. Egymásután elhúzott mind az öt. Az a katona, aki egy darabig futott az egyik autó mellett, a maguk fia volt, bátyám.

LACZKÓ: Mit akarhatott vajon?

LACZKÓNÉ: Teremtő isten... ha elgázolta volna...

PIROS MÁRK: Nem tudom, mit akarhatott... Én azután már nem beszéltem övele. Mindenkinek megvolt a maga rettenetes gondja: ott hagytak minket az autók, azt se tudtuk, hol vagyunk. Benn valahol, a pusztában, talán a világ végén is túl... de mindenesetre, a front közelében.

LACZKÓ: Micsoda embertelenség. Hogy is lehetett ilyet csinálni? Ott hagyni száz magyar katonát... bajtársaikat!

PIROS MÁRK: Embertelenség? Azt mondja, bátyám: embertelenség.

FONTOS SÁNDOR: BESZÁNTOTT FÖLDEK

Embertelenség! Mit vár maga a háborútól? Komiszárnál egyebet nem várhat. A háború azért van, hogy elpusztuljanak az emberek. Ez — törvény. Mit vár egyebet a háborútól?

LACZKÓNÉ: De hát, drága fiam, a háborúba emberek mennek el. A katonák is emberek. Az én fiam is... maga is... emberek!

PIROS MÁRK: A háborúban a katonák — csak katonák. Ott ember nincs. Ott az ember elpusztul. A háború azért van, hogy pusztuljanak az emberek. Ez törvény. Én azt akkor már tudtam... és azért maradtam meg, mert ezt a törvényt megtanultam. Azért maradtam meg, mert én ott, annál a majornál, akkor éjszaka... kiléptem a háborúból.

LACZKÓ: Kilépni? Nem értem...

PIROS MÁRK: Pedig világos. Amikor elmentek a gépkocsik, akkor a katonák azon tanakodtak: mi lesz itt velünk? Ellenállni az oroszoknak? Feltartóztatni őket? Nahát, erre csak a főhadnagy gondolt. Ő, úgy látszik, kitüntetésre vágyott. Előléptetésre. De a katonáknak, mindnek, azon járt az eszük: megmaradni. Értjük? Megmaradni. Hazajutni. A főhadnagy kihirdette, hogy a gépkocsik még ma éjjel visszajönnek ide, velünk maradnak. Látta ugyanis a hangulatot...

FŐHADNAGY: Katonák! Bajtársak! Azt a parancsot kaptuk, hogy reggelig itt, ezen a helyen ki kell tartanunk. Ha a katonasors úgy hozza, akár az utolsó csepp vérig. Itt, ezen a szent helyen! Nem ismerjük a bolsevisták támadási célját. Lehet az is, hogy ezen a szakaszon nem próbálkoznak előnyomulással. Az éjszaka folyamán visszajönnek a gépkocsik. Erősítést hoznak. A felsőbb német parancsnokság az erőket ebben a pillanatban úgy rendezi át, hogy kellő időben, kellő

erővel tudjunk minden ponton szembeszállni a bolsevisták fenyegető... (Elűszik a hangja.)

KATONÁK: I. Tud pofázni ez a főhadnagy.

II. Hiszen, ha szájjal győzni lehetne...

III. De csak addig pofázik, amíg...

IV. ...egy golyót a fejébe... én csak azt mondom...

I. Hogy az a bitang ég nem tud lerogyni ránk...

PIROS MÁRK: Én akkor eldöntöttem...

LACZKÓ: No, de várjunk csak... engedelmet, hogy a szavába vágok, de megkérdezem: Visszajöttek aztán azok a teherautók? Vagy pedig tévedett az a főhadnagy. Most már az a kérdés: visszajöttek-e vagy sem?

PIROS MÁRK: Nem tudom. Látja, bátyám, ezt nem tudom.

LACZKÓ: Nem tudja?

PIROS MÁRK: Épp azt akarom elmagyarázni, hogy miért nem tudom.

LACZKÓNÉ: Ne vágj folyton a szavába, hallod... Hadd mondjon el mindent, úgy ahogy volt.

PIROS MÁRK: Kérem. Azután, hogy elhelyezkedtünk az épületekben, kiderült, hogy ez csakugyan egy majorféle. Istállók voltak ott meg magtár, meg minden, ami egy majorhoz kell. Persze, sehol egy ember, sehol egy jószág — tönkre volt ott téve minden. Találtunk egy olyan épületfélét, amelyikben, szerencsére, valami tűzhelyféle volt, nagy-nagy tűzhely, nem tudom, mire használhatták. No, abba befűtöttünk, lassan még örültünk is, hogy el kellett jönni Sztarij-Oszkolból, mert ott, abban a régi csűrben...

LACZKÓ: Aminek a végénél, ugyebár, az én László fiam...

PIROS MÁRK: Igen. Abban a csűr-

ben nem tudtunk volna ilyen meleget csinálni. Akkor aztán én eldöntöttem magamban, hogy mit kezdek a sorsommal. Fogtam magam, felmásztram annak az épületnek a padlására. A kémény mellé tapogatóztam. Mert a kémény odafent lassan-lassan jól felmelegedett. A sötétségben valami puha... valamit találtam, később kiderült: kenderkócot. Amiből az asszonyok fonalat sodornak. Nahát, én azt a sok kenderkócot eligazgattam. Alám is raktam, magamat is betakargattam vele.

LACZKÓ: Hogy ne fázzon. A kenderkóc melegít.

PIROS MÁRK: Azért is, hogy ne fázzak, de meg azért is, mert... hogy is mondjam... én oda... a kenderkóc alá... szépen elrejtőttem. Ez az igazság. Nem hitte ám azt senki, hogy miértünk még egyszer idáig eljönnek a teherautók. Én sem hittem... De azt megsejtettem, hogy az oroszok nem lehetnek már messzire... Holnap már biztosan ideérnek. Én erre spekuláltam. Érti-e már, hogyan döntöttem el a sorsomat? Elbújtam. Kiléptem a háborúból. Azóta így mondom: kiléptem. Rettenetesen fáradt voltam, lefeküdtem, a kémény szinte ontotta a meleget — elálmosodtam. Annyit még hallottam, hogy odalent, a tűzhely körül a cimborák énekelnek, beszélgetnek...

— — — — —
Halk, zümmögő énekhang.

... Szegény katonának szomorú a
sorsa.
Ma még piros élet, holnap sötét
álom,
Ne sajnáld a csókot tőlem,
gyönyörű virágom...

KATONÁK: IV. Én csak azt mondom... egy golyót a fejibe...

II. Azután meg...
azonnal elindulni...

I. Meg se kéne tán itt melegedni... annál rosszabb lesz kimenni a hidegbe.

III. Melegedni azért melegedhetünk...

IV. De még az éjjel... értitek... golyót a fejibe... aztán indulás... pasli, pasli hátrafelé...

ÉNEKHANG: Ma még piros élet...

— — — — —
PIROS MÁRK: Egy darabig odafigyeltem, de aztán elnyomott az álom.

LACZKÓ: Na, hallja, ezt jól elgondolta. És íme: itt van.

PIROS MÁRK: Itt vagyok. Élek. Ha zaértem épen, egészségesen. Mert a melegben úgy elaludtam, mint a bunda, és másnap, amikor jó késon felébredtem, orosz tankok dübörgésére ébredtem. Úgy történt, ahogy elképzeltem. Odaértek az oroszok. Ez így történt.

LACZKÓ: Fogságba esett.

PIROS MÁRK: Természetesen.

LACZKÓ: És hazakerült.

PIROS MÁRK: Épen, egészségesen.

LACZKÓ: Az én fiam pedig...

LACZKÓNÉ: Hagyjad hát, hadd mondja végig. Hiszen a mi Lászlónkról még semmit se mondott. Hogy ővele, a mi fiunkkal mi történt, arról beszéljen, drága kedves gyermekem.

PIROS MÁRK: Arról én, mama, egy szót se tudok többet mondani. Értse meg, amit előadtam: attól kezdve, hogy én odafent a padláson elaludtam — nem tudok semmit. Azt se tudom, hogy visszajöttek-e a teherautók a mieinkért, azt se, hogy éjszaka gyalog elindultak valahova...

LACZKÓ: Azt se, hogy azt a főhadnagyot lelőtték-e a katonák, vagy csak ígérték neki.

PIROS MÁRK: Azt se. Semmit se. Én csak annyit tudok, hogy elaludtam, fogságba estem, és most itt-hon vagyok.

LACZKÓ: A többi számról meg nem tudunk semmit. Uram isten, maga, kedves fiam, egyes-egyedül hazajött. Látja, látja, ha az én fiam — most arra gondolok —, hogyha az én fiam akkor este, magával együtt, maguk ketten... felmennek a padlásra, elbújnak, akkor most én ővele...

PIROS MÁRK: Éppúgy beszélgetne vele, ahogy most velem. Úgy lehet, semmi baja nem esik többé a háborúban.

LACZKÓNÉ: Teremtő atyám, ha belegondolok: itt ülne velem szemben, és beszélgetnék vele. Elmondaná... ő mondaná el... beszélgetne...

PIROS MÁRK: Igen. Beszélgetne vele. Igen. De gondoljanak bele abba is, nem olyan kicsi dolog ám az. Micsoda elszánás kellett ahhoz!

LACZKÓ: Az elbújáshoz?

PIROS MÁRK: Pontosan ahhoz. A régebbi háborúban ahhoz kellett elszánás, hogy kiálljon az ember, ebben a mostaniban meg ahhoz, hogy elbújjon. Ez a különbség a régi háborúk közt, meg a mostani között. Nagy különbség, kérem. Óriási különbség.

LACZKÓ: Eszerint, ha több elszántság lett volna a mi fiunkban, akkor elbújt volna ő is a sötét padláson... Hát... (kétkedően) nem tudom... nem tudom...

PIROS MÁRK: Én pedig tudom, hogy nekem van, illetve volt igazam. Itt vagyok rá példa magam, eleven példa. Mert kérem, én itt vagyok, de hol van a többi? Hol? Azt kérdezem: hol? Én, amióta hazajöttem, próbáltam érdeklődni az egykori bajtársaim után. Egyiknek-másiknak levelet is írtam. Senki sem válaszolt. Tudják, kérem, mi ez a hallgatás? (Szünet.) Ezzel szemben engem már három volt bajtársam hozzátartozói kerestek fel, hogy érdeklődjenek, mit tudok róluk. Mert azóta semmi hír

a többiekről. Maguk negyediknek jöttek...

LACZKÓNÉ: Mit tud nekik mondani? Teremtő atyám, hogy jönnek-mennek az emberek, keresik egymást... a fiukat, testvérüket, apjukat... istenem, ez a borzasztó, kegyetlen háború...

PIROS MÁRK: Az. Kegyetlen. Mit tudjak mondani? Mit válaszolhatok én, Piros Márk tetőfedőmester, azoknak, akik a fiukat keresik. Azt, amit maguknak.

LACZKÓ: Tisztelt uram, megköszönünk mindent, amit mondott.

LACZKÓNÉ: Köszönjük bizony, a hozzánk való jóságát. Szívességét. Megáldja érte az isten.

PIROS MÁRK: Igen. De még valamit tudok mondani. Lehet, hogy nem sokra mennek vele, de hát... ha már ilyen messzire eljöttek énhozzám, akkor már nem nagy fáradtság, amit ajánlani tudok. Maguk hazafelé menet úgyis Tatabányán mennek keresztül. Szálljanak le ott a vonatról. Menjenek el a szénbányához. Az irodába menjenek. Ott majd megmondják, hol találunk meg egy bizonyos Tombó Elek nevű sofőrt. Ez a Tombó Elek oda volt a háborúban. Ott is sofőr volt. Az öt teherautó közül, amelyik minket elvitt ahhoz a majorhoz, egyet ez a Tombó Elek vezetett. Én ezt már itthon, a háború után tudtam meg. A vonaton beszélgettem vele. Szóba került, ki merre járt... így derült ki. Tehát, ahogy mondom, Tombó Eleket keressék, Tatabányán...

LACZKÓ: Engedelmet a háborgatásért, mivelhogy a pihenésben megzavartuk...

TOMBÓ: Nem tesz semmit kérem. Hozzá vagyok szokva. A sofőrnek igazában nincs is pihenése. Most is kétnapos útról jöttem haza, van ez a szabadnapom, de jöhetnek értem bármely pillanatban... megy a szencsata, kérem, teljes erővel!

LACZKÓ: Igenis, kérem. Akkor hát előadom, hogy mi ketten, a feleségemmel — mert ő nekem a feleségem — mi járásban vagyunk. Mi tulajdonképpen egy Győr megyei illetőnek a tanácsára, egy bizonyos Piros Márk tetőfedő-mesternek a tanácsára . . . aki hazajött, kérem . . . a hadifogságból . . .

TOMBÓ: Ohó, akkor már tudom is, hogy milyen ügyben jöttek. Ez a Piros Márk ugyanis szokott én-hozzám küldeni érdeklődőket. Akik az ő egykori bajtársainak a sorsa iránt érdeklődnek, mivel . . .

LACZKÓ: Pontosan erről van szó.

LACZKÓNÉ: Jól tetszik mondani. Mi is a fiunk után kutakodunk, tetszik tudni. Mert két fiunk van nekünk. Mind a kettőt elvitték a háborúba. Az egyik hazajött, a másíkról meg semmi hír.

TOMBÓ: Ez a Piros Márk, akit mind a ketten emlegetünk, azért küldte magukat, öreg szüléket hozzám, ugyebár, hogy én mondjam meg . . . vagyis adjak felvilágosítást arról, hogy . . . vajon mi, gépkocsivezetők, visszamentünk-e azokért a katonákért . . .

LACZKÓ: Pontosan! Pontosan emiatt jöttünk mi ide, annak a bizonyos Piros Márknak a tanácsára. Ezt megtudakolni.

TOMBÓ: No, az a Piros Márk maguknak nem mondott igazat.

LACZKÓNÉ: Nem mondott volna igazat? Mire tetszik ezt érteni?

TOMBÓ: Illetve, nem mondta meg a teljes valóságot. Nem tudom, mi oka van rá. Nem tudom. Ő ugyanis, ugyebár, azt mondta maguknak, kedves bátyám, hogy ő nem tudja, visszamentünk-e mi, gépkocsikkal a száz katonáért.

LACZKÓ: Ezt mondta. Pontosan ezt mondta.

TOMBÓ: Nohát, *itt* hazudott. Ebben nem mondott igazat. Nem tudom, mi oka van rá. Hiszen, amikor összeismerkedtünk, a háború után a vonaton, és kiderült, hogy azon

az estén . . . miféle módon hozott össze a sors bennünket, akkor . . . mindent megbeszéltünk. Én akkor elmondtam neki mindent, de mindent. A teljes igazságot.

LACZKÓ: És . . . a teljes igazság? . . .

TOMBÓ: Az, hogy nem mentünk vissza.

LACZKÓ: Értem. Nem mentek vissza . . . Hát — ezt is megtudtuk. Így tehát . . . kedves Tombó . . . bajtárs . . . mindent megtudtunk most már, amit lehetett.

LACZKÓNÉ: Mindent. Többet most már csak akkor tudunk meg, ha az én szép derék nagyobbik fiam, a László, egyszer hazatér.

LACZKÓ: Csak még annyit, uram, ha lenne szíves megmondani: hazudott-e az a főhadnagy, amikor a katonáknak azt mondta, hogy visszajönnek az autók? Hazudott? Ha hazudott, miért hazudott?

TOMBÓ: Nem. Nem hazudott. A teljes igazság az, hogy nekünk azokért a katonákért vissza kellett volna mennünk. Erősítést kellett volna vinni hozzájuk, még egy századot. Aztán — velük maradni.

LACZKÓ: Nem mentek vissza! De uram! Ezt nem értem, uram! Valaki mondta nekünk, hogy hosszú, nagyon hosszú ideig tartott, amíg autóval csak mentek, mentek az éjszakában, hóviharban, pusztaságban . . . negyven fok hidegben. Mi sors várt arra a száz katonára ott? Gyalog . . . uram, gyalog . . . hogy is tudtak volna kijönni onnan? Maguk, uram, ha úgy van, ahogy mondja, cserbenhagyták azt a száz magyar katonát.

TOMBÓ: Cserbenhagytuk! Miket beszél! Mi volt az egész háború? Egy óriási, teljes és tökéletes cserbenhagyás. Annak pedig, hogy mi nem mentünk oda vissza, más oka van . . . Egészen más.

LACZKÓ: Parancsot kaptak. Más parancsot. Csakis így lehet. Mikor visszatértek abba a városba, ahonnan elindultak . . . abba a . . .

TOMBÓ: Sztarij-Oszkolba . . .

LACZKÓ: Abba. Ott más parancsot kaptak.

TOMBÓ: Mondhatnám azt is. Hihe-tő lenne. De a teljes igazság az, hogy mi, sofőrök, nem mentünk vissza Sztarij-Oszkolba sem. Ezt a dolgot nem mesélte el maguknak Piros Márk?

LACZKÓ: Nem. Ő csak annyit mon-dott, hogy elaludt a padláson, egyebet nem tud mondani.

TOMBÓ: Pedig én őneki elmeséltem mindent, részletesen. Vagyis el-magyaráztam neki, hogyan lehet-séges az, hogy én is, meg mind a többi sofőrcimborám élve, szeren-csésen megúsztuk a Don-kanyart. És mindent. Az egész háborút. Ha már benne vagyunk, elmondom maguknak is. Sok mindent meg-értének akkor.

LACZKÓNÉ: Ó, uramisten, mek-kora utakat megtettünk. Már csak azért is szeretnénk, ha mindent, amit lehet, mindent megtudhat-nánk.

LACZKÓ: Tüzetesen, tetszik érteni: tüzetesen.

TOMBÓ: Én mindent, de mindent az én parancsnokomnak köszönhetek. Olyan emberrel maguk még nem is találkoztak. Egy alhadnagy. Rác Imre a neve. Hát kérem, ah-hoz, hogy mindent megértsen az ember, ismerni kellene az akkori viszonyokat. Meg ezt a Rác nevű alhadnagyot is. Senki sem tudott akkor kérem, semmit. Az oroszok áttörték a frontot, özönlött hátra-felé a saját katonaságunk abban a szörnyű januári hidegben. Mit mondjak, a mi itthoni madaraink röptében fagytak volna le a leve-gőből. Az ottaniak kibírják. Na, szóval, egy napon Sztarij-Oszkol-ban esteledett ránk. A szállásunk egy összevissza lődözött műhely-félében volt. Istentelen pánik, ösz-szevisszaság, fejetlenség. Elhivat-ták az alhadnagyunkat valami pa-rancsnokságra. Németekhez. Ami-

kor visszajött, összehívott bennün-
ket, gépkocsivezetőket . . .

— — — — —
ALHADNAGY: (*Gondterhelten kez-di, később lendül bele.*) Fiúk, meg-verte az isten a mai éjszakát . . . meg mindent. De hát — észnél kell lenni. Emlékeztek rá, mindig ezt hajtogattam, ezt pofáztam: észnél kell lenni. Ebből az istentelen helyzetből ki kell mászni. Ki akar-ja itthagyni a fogát? Mert ilyes-miről van szó. Na, ugye, hogy sen-ki. A fogát egyik se akarja itt-hagyni. Hát akkor ezután is rám hallgassatok, mint eddig. Nincs többé gatyázás. Észnél kell lenni. És ha rám hallgattok, akkor a ka-porszakállú előtt is fogadom: haza-viszlek benneteket, vagy itt dög-lök én is. De csak, ha rám hall-gattok, értettem? Ha egy is kiáll a sorból a saját elhatározásából, ha egy is akad, aki nem úgy cselek-szik, ahogy most megbeszéljük, az az egy elpusztul, de a többi akkor is hazajut. Értettem? De ha egy is akármilyen bajba kerül, a többi megsegíti, mert sose lehet tudni, kit mikor ér baj. Világos?

HANGOK: Világos . . . Világos.

ALHADNAGY: Most tehát elmon-dom, mi vár ránk ma éjszaka. Azt a parancsot kaptuk, hogy az öt tehergépkocsival elviszünk száz ka-tonát egy átkozott majorhoz, bent a pusztaságban. Magyarokat. Szá-zat. Nem tudom, mi értelme, mert ezek a szerencsétlenek, nem vitás, a halálba mennek. Onnan ők visz-sza nem találnak. Ha eszük lesz, harc nélkül fogságba esnek. Át-mennek az oroszokhoz — mit tu-dom én. Mese nincs, elvisszük őket abba az átkozott majorba. Namár-most. Utána nekünk ide vissza kellene jönni, erősítésért. Mit tu-dom én, mit terveznek ezek az át-kozott németek. Ezzel a félig már is megfagyott száz árva bakával akarják feltartani az orosz-

kat? ... Hát ezt ni! És nekünk ott kellene maradni aztán velük... Hát ezt ni! Nem fogunk visszajönni az erősítésért... hanem... gyertek ide közelebb, hadd magyarázzam el, mit csinálunk. *(Hangja suttogósabb, közelebről hallik.)* Amikor annál az átkozott majornál kiszállnak a katonák, azonnal kapcsolni, indítani. Azonnal. Értettem? A motort nem szabad leállítani. És ahogy az utolsó baka is lent van a földön — én majd figyelem —, azonnal indulni. Start! Mint a versenypályán. Egyszerre! Értettem? Mert ha valamelyik leragad, ottmarad — ott is vész. Értettem? Ezt azért is így kell csinálni, mert...

— — — — —
LACZKÓ: De uram... engedelmet, hogy félbeszakítom, de kénytelen vagyok vele. Ha az az alhadnagy... a maguk parancsnoka tudta, hogy milyen sors vár arra a száz magyar katonára, miért hagyta a sorsukra őket? Miért nem mondta nekik: ne szálljatok le, bajtársak, maradjatok, bízátok rám magatokat?

TOMBÓ: Ki tudhatja azt? Ki tudja azt ma már? Nem is szabad nekünk a mostani eszünkkel gondolkodni ezekről a dolgokról. Ez az alhadnagy bátor ember volt. Vakmerő. De félt is azért. Félt, bizonyára. Őt-hat katonát meg mert menteni, de százat már nem. Az sokkal, de sokkal nagyobb dolog. Lázadás. Parancsmegtagadás... Őt-hat ember el tud tűnni abban a nagy felfordulásban, de száz?... Az, aki a parancsot kiadta, hogy oda kell vinni száz katonát, tudta, hogy ezek a pusztulásba mennek. Mégis oda küldte őket. És ha megmenti őket az alhadnagy — főbe lövik. Éppen az löveti főbe, aki... szóval, ezek ilyen katonai dolgok. Háborús dolgok. Civil ésszel nehéz megérteni. A háborút nehéz megérteni.

LACZKÓ: De kedves barátom, akkor is! Én is voltam katona, én is voltam háborúban. Épp azért merem mondani: még akkor is! Még ha valaki katona is!

TOMBÓ: Jó, én megértem magát, bátyám. Maga egy apa, aki a saját gyereke sorsát kutatja, a nyomait keresi. De hát, bátyám, száztízezer magyar katona maradt ott a Don-kanyarban, azokban a napokban. Száztízezer! És most maga az alhadnagynak tenne szemrehányást, aki a rábizott embereket, a saját katonáit abból a pokolból kimentette, hazahozta...

LACZKÓ: De otthagytok százat, a biztos pusztulásnak, egy nagy pusztaságban, hóban, fagyban, hóvihárban...

LACZKÓNÉ: Mi történhetett ott velük, teremtő atyám... Soha nem tudjuk már meg, mi történhetett velük?...

LACZKÓ: Ez a Győr megyei Piros Márk annyit elmondott még, hogy hallotta, amikor odalent énekelték, daloltak a bajtársai, és azt is hallotta, hogy elhatározták: lelövik a főhadnagyot, és máris indulnak gyalog, nyugat felé...

TOMBÓ: Hát ha ezt megtették... ha gyalog nekiindultak... akkor abban az irdatlan, kihalt pusztaságban, élelem nélkül... abban az iszonyú hidegben nem juthattak messzire. Mi is, amikor onnan eljöttünk, órákon át robogtunk, hajnalig jöttünk, és sehol semmiféle falut, emberi lelket nem találtunk... Képzelfel: órákon át! Pedig jöttünk ám veszett iramban...

LACZKÓNÉ: Otthagyták őket... Még ha autón jöhettek volna... De otthagyták őket.

LACZKÓ: Uram, az imént úgy mondta, hogy amikor a katonák leszálltak, maguk azonnal elindultak. Miért kellett olyan nagyon gyorsan elindítani az autókat?

TOMBÓ: Éppen ezért... Éppen

azért, mert ha a katonák megtudják, hol is vannak ők tulajdonképpen, és hogy ott magukra lesznek hagyatva, akkor nem engedik, hogy mi eljőjjünk onnan. Elibénk állnak. Tán még... kilövik az autó kerekét, vagy valami módon megakadályozzák... hogy eljőjjünk onnan. Ezért.

LACZKÓ: Nem, én ezt nem bírom megérteni emberi eszemmel.

TOMBÓ: Emberi ésszel lehetetlen is.

LACZKÓ: Ezt ember ne higgye, uram, én erre csak azt tudom mondani: ezt ember ne higgye.

TOMBÓ: Ez a háború. A háborúnak törvényei vannak.

LACZKÓ: De ott is emberek vannak! És bajtársak! Magyarok. Testvérek. Földik. Barátok. Testvérek!

TOMBÓ: Na látja! Jó, hogy ezt mondja. Eszembe jut erről valami. Amikor a majortól elindultunk, én voltam az utolsó sorban. Abban a pillanatban, amikor az utolsó katona is leszállt, a parancsnokunk már indított is. Az előttem levő is rákapcsolt, szinte megugrott, én meg szinte tapostam a sarkát, úgy mentem utána. És akkor láttam, hogy az előttem haladó kocsihoz odaszalad egy katona. Kiabál befelé valamit. Fut a kocsi mellett. De a sofőr hajtott. Nem lassított, nem maradhatott le a többiektől...

LACZKÓNÉ: Ó, az a katona... Elmesélte nekünk Piros Márk, ki volt az a katona... *(Hangja sírásba fullad.)*

— — — — —
Megismétlődik az a hangkép, amit már hallottunk egyszer, de most elmosódottan, emlékképszerűen.

KATONÁK: I. Nézd, az autók!

II. Elmennek... miért mennek el?

III. Itt hagytak ezek minket! Itt hagytak a bitangok!

IV. Hova szalad az a katona?

I. Fel akar kapaszkodni?

II. Laczkó az!... Laczkó László... De hova szalad?

III. Elesett!... Elesett a marha!

IV. Még szerencse, hogy nem ment át rajta a kerék!

I. Szerencse? Legfeljebb... *(A hang elúszik.)*

— — — — —
LACZKÓNÉ: *(Az előbbi síró hangon.)* Mi már tudjuk, ki volt az a katona...

TOMBÓ: *(Türelmetlen gyorsasággal.)* Én azt nem tudom. De honnan is tudhatnám. Amikor láttam, hogy elesik, megcsúszott a havon, a kormányt félrerántottam, nehogy keresztülmenjek szerencsétlenül. De a kenyér, amit a gépkocsiból kidobtak neki, épp a kerekem alá perdült. Mikor aztán hajnalban megálltunk, kérdezem a cimborát, mit akart az a katona? Csak dünynyögött, hogy nem is tudja, nem értette pontosan. Megismerte őt, azt mondja, mert... szóval... ismerősök. Azért is dobott ki neki egy kenyeret. Még a nevét is tudom ennek a sofőrnek, akik látják, még az ismerőse kedvéért sem mert megállni, hogy felvegye, elhozza magával. Károlynak hívták azt a cimborát. Laczkó Károlynak. Arra a vidékre való, valahová, az Alföldre. Kunsági.

LACZKÓ: *(Döbbenet.)* Károly?... Laczkó... Károly?

LACZKÓNÉ: Laczkó Károly... Azt mondta, hogy ismerőse? De hisz a tulajdon...

TOMBÓ: No, én csak arra mondom, bátyám, hogy milyen a háború. Ilyen.

LACZKÓ: *(Halkan, akadozva.)* Ilyen... Pontosán... Ilyen...

LACZKÓNÉ: Kenyeret dobott ki neki... a hóra... uramisten...

TOMBÓ: Igazán sajnálom, hogy én nem tudtam maguknak semmit se mondani az eltűnt fiukról.

LACZKÓ: De... Sokat mondott.
Nagyon is sokat...

TOMBÓ: Mondom, száztízezer ember! Száztízezer! Ki tudhatja azt, ki hogyan tűnt el, apák, gyermekek, cimborák, testvérek...

LACZKÓNÉ: Testvérek! A tulajdon testvére... tulajdon testvére...

LACZKÓ: Sokat mondott nekünk.
Nagyon is sokat... nagyon is sokat.

— — — — —
Vonatkattogás, melynek harsány üteme lassan átolvad a már hallott hangba: óra ketyeg. Hangja hol elúszik, hol keménnyé felerősödik.

LACZKÓNÉ: Nem alszol... Tudom, hogy nem alszol... Emészted magad?

Tompa, fátyolos hangszímben előúsznak az emlékképek. Először a hozzátartozókat keresők fájdalmas kórusa.

FÉRFI: Katonák... bajtársak... ki ismeri Kotrás Béla tizedest?

NŐ: Somogyiak... drága fiaim... tudjátok-e, mi lett a fiammal?

NŐ: Szabó János honvédet keresi az anyja...

NŐ: (A vonatbeli.) Korom Ferenc bányászt a felesége keresi... Ki tud róla valamit?

FÉRFI: A fiamat keresem, Szűcs Imrét Nádudvarról. Az apja keresi.

NŐ: Bihar megyéből ment el az én fiam, Kárász Vince tüzérnek...

A kórus elúszik. Órakettyegés. Előjön Földi Lajos hangja.

FÖDI: A maguk fiát, Laczkó Lászlót egy csűr végénél láttam. Ült a havon. Széltől védett helyen ült, szélárnyékban. Az egyik lábán ba-

kancs... (Elúszik a hang, de Földi Lajos még mond valamit.) Hullt ám ott az ember, mama... Tíz-ezerszám hullt a sok drága, erős, derék legény. Mint mikor a falevél pörög...

Órakettyegés.

PIROS MÁRK: Embertelenség? Azt mondja, bátyám: embertelenség. Embertelenség! Mit vár maga a háborútól? Komisszágnál egyebet nem várhat. A háború azért van, hogy pusztuljanak az emberek. Ez — törvény. Mit vár egyebet a háborútól?

Órakettyegés.

KATONÁK: I. Nézd, az autók!

II. Elmennek... miért mennek el?

III. Itt hagytak minket! Itt hagytak a bitangok!

IV. Hova szalad az a katoná?

I. Fel akar kapaszkodni?

II. Laczkó az... Laczkó László... De hova szalad?

III. Elesett!... Elesett a marha!

IV. Még szerencse, hogy...

Órakettyegés.

TOMBÓ: Még a nevét is tudom annak a sofőrnek... Károlynak hívták azt a cimborát. Laczkó Károlynak...

Órakettyegés.

LACZKÓNÉ: László fiam! Én szép, derék, drága nagy fiam... Oda kellett maradnod... Miért?... Ó, az az átkozott, szörnyű háború!